Vol 4 Issue 2 Aug 2014 ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2231-5063**

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Horia Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest,Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net

Golden Research Thoughts
ISSN 2231-5063
Impact Factor : 2.2052(UIF)
Volume-4 | Issue-2 | Aug-2014
Available online at www.aygrt.isrj.net

GRT

मातंग जाती–उपजाती : सामाजिक, सांस्कृतिक व वाङ्मयीन जीवनाचा अन्वयार्थ

B. T. Ambhore

Associate Professor , Department of Marathi , Sri Shivaji Arts & Commerce College, Amravati Dist. Amravati.

सारांश :- दलित संकल्पना :

भारतात प्राचीन काळापासून जातींची मूळं व अस्पृश्यता खोलवर रूजली असून आर्यांच्या आगमनानंतर त्यांच्या श्रेष्ठ-कनिष्ठ भेदभावनितीच्या प्रभावाने जातींची पायाभरणी झाली. एतद्देशियांनी सामाजिक, सांस्कृतिक अस्तित्वासाठी संघर्ष केला. जाती व्यवस्थेचे मूळं हे बहिष्कार व श्रमविभागणीत दडले असल्याचे जे. एच. हटन यांनी नोंदविले आहे. अस्पुश्य जातीची उत्पत्ती ही काही प्रमाणात वांशिक, काही अंशी धार्मिक व सामाजिक आघातातून झाल्याचे मत जे. एच. हटन यांनी मांडले. तर अस्पृश्य समाज हा पूर्वकाळी पराभूत झालेल्या टोळ्यातून फुटून वेगळा पडलेला अवशेष आहे. ब्राम्हण समाजाने बौध्द धर्मीयांशी जो झगडा केला त्यातून अस्पृश्यतेचा जन्म झाला. असे डॉ. आंबेडकरांचे मत आहे. आर्यांनी इथल्या मूळ संस्कृती संपन्न अनार्यांना गुलाम केले व चांडाळ या नावाने त्यांना संबोधले. त्यांच्यावर दंडक घातले. सार्वजनिक ठिकाणी मज्जाव व सर्वच ज्ञानापासून दूर ठेवले. भारतात रूजलेली जातींची मूळ अन्य कुठेही रूजली नाहीत. या देशात जातींचा गौरव केला गेला. प्रत्येक जातीची श्रेणी जन्मावरून व नेमलेल्या कामावरून निश्चित झाली. भारतात जवळ पास सहा हजार जाती नांदतात. विषमतापूर्ण अशा जातीय उतरंडीत मांग, चांभार, भंगी, होलार, मांगगारूडी, ढोर या जातीना जगण्याचा अधिकार धर्माने नाकारला. वैदिक व अवैदिक परंपरेत वैदिकांच्या रूढी परंपराना विरोध झाला. त्यात चार्वाक, बुध्द यांनी प्रथम विज्ञाननिष्ठ विचार समाजाला दिला. म. फुले, शाहू महाराज,डॉ. आंबेडकर, सयाजीराव गायकवाड यांनी धर्मव्यवस्थेची चिकित्सा करून शोषणाला विरोध केला. दलित मुक्ती आंदोलनातून चळवळीला पोषक विचारपीठ तयार झाले. वर्षानुवर्ष मूकबधीर समाज भावभावनांना उजागर करू लागला.

प्रस्तावना :-

मातंग समाजाची सामाजिक ओळख

मांग ही जात भारतात प्राचीन काळापासून अस्तित्वात आहे. महाराष्ट, कर्नाटकात हा समाज बहुसंख्य आहे. कोल्हापूर परिसरात मातंगाचे राज्य होते. वि. रा. शिंदे म्हणतात, बौध्द काळात मातंगाचे राज्य वैभवाला पोहोचली होती. मातंग पराक्रमी, देशभक्त म्हणून गाजल्याच्या नोंदी इतिहासात सापडतात. मातृभूमिचे रक्षन करणारा हा बलाढय समाज कालौघात पराभूत झाला.त्याला सर्वात खालचे स्थान दिले. उपजतच कोणताही समाज हलका, शुद्र, नालायक असू शकत नाही. मात्र प्रवाहात मातंग समाजाला खाली ढकलून त्याच्या वैभवाच्या सर्वच खुणा पुसल्या गेल्या.

शिवछत्रपतींनी स्वराज्याची जी गुढी उभारले त्यात मांग, रामोशी, भिल्ल, मांगगारोडी या लढवया

जातीचे मोठे बलीदान राहीले आहे. मातंगानी पेशवाईत अनेक पराक्रम केले. राज्यांच्या सीमेचे रक्षण केले. धर्माज्ञा शिरसावंद मानली. परंतु तरीही या राष्ट्रपुत्रांना हिंदू धर्माने कधीही आपल्या पोटात घेतल्याची नोंद नाही. श्रमाला, कर्माला उदात्तता देऊन त्यांना सन्मानाने वागविण्याचा इतिहास या देशात रूढ होऊ दिला नाही. देशासाठी प्राण देणा-या मातंग, आदिवासी, दलित यांना उपरे ठरवत जातीय बंदिस्त चौकटीच्या बाहेर ठेवले.

आपल्या श्रमसंस्कृतीच्या पुजनातून, जगण्यासाठी अंगिकारलेल्या कलेतून, हरहुन्नरीपणातून मातंग समाजाचा इतिहास हा श्रमिक संस्कृतीच्या सेवेचा मुलाधार ठरतो.

मातंग जातीची अस्मितेची प्रतिके

एखादया समाजाचे श्रेष्ठत्व, त्या समाजाचा विकास कालपरत्वे घडून येतो. परंतु विकास हा एकाएकी घडून येत नाही. भूतकाळातून वर्तमानाचा वेध घ्यावा लागतो व वर्तमानातून भविष्याच्या इमारतीचा पाया मजबूत करावा लागतो. समाजात ज्या ज्या जातीनी इतिहासात आपल्या अस्तित्वाच्या मुद्रा कोरल्या त्या समाजाचे भविष्य उज्ज्वल झाले. परिवर्तनाच्या वाटेवर चालताना क्रांतीसूर्याचे तेज डोळ्यात साठवून व शब्दातून क्रांतीस्फुलींग पेटवून परिवर्तन घडवून येते. भविष्यावर आपली अस्सल मुद्रा कोरणारा समाज हाच अस्तित्व वलयांकित करीत असतो. धर्माने नाकारलेला, समाजाने हद्दपार केलेला व गावकुसाबाहेरचे जीणे वाटयाला आलेला मांग आपल्या अस्तित्वासाठी लढत आहे.

आता वळू नका । रणी पळू नका
विनी मारायची । अजून राहिली
माझ्या जीवाची । होतिया काहिली
-अण्णाभाऊ साठे

समाजाच्या मनातील स्फुलींग सतत पेटवत ठेवावा व मानवी जीदंगी जी कुरूपतने काळवटलेली आहे. त्यावर फुंकर घालून तमाम मानवाना कार्यतत्पर करण्याच्या इरादयाने अण्णाभाऊनी आव्हान उभे केले. तेंव्हा बहुजनाच्या उध्दारासाठी नव्या समाजाची मांडणी करणा-या व जातीअंताचा लढा देणा-या म. फुलेंच्या ज्ञानदानाच्या कार्यात त्यांना पावलोपावली साथ व हात देणा-या लहूजी साळवे तसेच सावित्रीबाईच्या शाळेत पहिली मातंग विद्यार्थीनी म्हणून आपला हक्क शिक्षणाच्या रजतपटावर उमटविणारी मुक्ता साळवे ही प्रेरणादायी आहे.

सांस्कृतिक कामगिरी
कुणब्या घरी दान (ज्वारी)
बामणाघरी लिव्हण (विद्या)
महारा-मांगाघरी नाचगाण (कला)

अशी म्हण मराठीत रूढ आहे. गाण परंपरा ही दीन-दलितांच्या झोपडा-खोपडात उगवली व याच समाजाने ही कला जतन केली. पूर्वी मुरळ्या, देवदासी, जोगतीनी, भावीणी देवीच्या नावाने सोडण्याची प्रथा समाजात रूढ होती. अंधश्रध्देतून स्त्री ही धनिकांच्या शोषणाचे केंद्र ठरली. उपजिवीकेचे साधन म्हणून ही कला लोककलावंतानी जोपासली मात्र त्यात दैविकरणाचा प्रभाव होता.

मातंग समाजाला सांस्कृतिक कलेचे अंग होते. १९ व्या शतकात उमा बाबू सावळजकर हे प्रसिध्द शाहीर. संभू कोष्टी व हैबती बुवा यांच्या कडून प्रेरणा स्वीकारून त्यांनी असंख्य पोवाडे, लावण्या व वगनाटय लिहिली. मोहना बटाव हा मराठीतील गाजलेला पहिला वग होय. तात्या बापू यांनी विपूल रचना केली. सातु-हिरू, सातु-सुबराव हे मातंग समाजातील दिग्गज शाहीर त्यांनी श्रृगांराला फाटा देत मानवी मनाचे दर्शन घडविले. बालगंधर्वानी त्यांच्या कलेचे कौतुक केले. भाऊ बापू नारायणगावकर यांनी महाराष्ट्रात तमाशा कलेला श्रेष्ठत्व मिळून दिले. १९६१ साली 'चंद्रमोहना' या वगामुळे राष्ट्रपती पदाने गौरविण्यात आले. विठाबाई यांनी वयाच्या बाराव्या वर्षी पायात घुगंरू बांधून तमाशाच्या फडात पदार्पण केले. विठाबाईचा तमाशा महाराष्ट्र, गुजरात, कर्नाटक, तामिळनाडू, आंध्रप्रदेश व गोवा या राज्यात गाजला.

रक्तात न्हाली कु-हाड या वगाने त्यांना प्रसिध्द मिळवून दिली. मुंबईची केळेवाली, रायगडची राणी हे त्यांचे वगनाटय गाजले. १९६२ साली चीनने भारतावर आक्रमण केले तेंव्हा नेफा आघाडीवर जावून लढणा-या सैनिकांचे धैर्य बुलंद केले. १९९० साली राष्ट्रपती व्ही. आर. वेंकटरमण यांच्या हस्ते दिल्लीला संगीत नाटक अकादमी पुरस्कार तसेच १९९० ला राज्यपालांच्या हस्ते महाराष्ट्र गौरव पुरस्कार, १९९७ ला पद्मश्री डॉ. विखे पाटील पुरस्कार मिळाला. मात्र आपली कला रसिकासमोर सादर करताना खांदयावरील पदर ढळू दिला नाही. त्या ख-या अर्थाने फडातील राणी होत्या.

शाहीर विठ्ठल उमप

विठ्ठल उमपांचे वडील भेदिक शाहिरी प्रातांत महत्वाचे शाहीर होते. वडिलाकडूनच त्यांनी शाहिरीचे धडे गिरविले. नमन, गणगौळण, नांदी, पोवाडा, जांभूळ आख्यान सादर करून महाराष्ट्राला वेड लावले. कोळी गीत, गोंधळ गीत, फु बाई फु, भारूड, तसेच माझी मैना गावावर राहिली ही अण्णाभाऊची लावणी घरोघर पोहोचविली. उमपांनी आपल्या गात्या गळयाने पारंपरिक लोकसंगीताचे सोने केले. दिक्षाभूमी ते चैत्यभूमी हा महाप्रवास करणा-या विठ्ठल उमपांनी लोकरंजनातून लोकप्रबोधन घडविले. मराठी रसिकाना आवडतील अशा ढंगाची गीते रचली व गायली. शाहिरीतून देश प्रेम शिकविले. जातीभेद, अंधश्रध्दा या विरूध बोलले. पार्श्वगायक, दूरदर्शन मालिका यात अभिनय केला. अनेक नाटकं , सिनेमा यात काम केले. दारूबंदी व कुठरोग निर्मूलनाचे कार्य ३० वर्ष केले. ७७ वर्ष संगीताचा वसा सांभाळत उभ्या महाराष्ट्राला वेड लावणा-या विठ्ठल उमपांना अनेक पुरस्कार व पद्मश्री सन्मान मिळाला. ते अण्णाभाऊ साठे यांचे सच्चे वारसदार होते.

अण्णाभाऊ साठे यांची वाङ्मयीन कामगिरी

लोकनाटय, पोवाडे, लावण्या, कथा, कादंबरीतून जनजागरण घडवून आणणारे लोककलावंत, बहुमुखी कलावंत म्हणून साहित्य कला क्षेत्रात मापदंड निर्माण केला. त्यांची शाहिरी लोकशिक्षणाचा वसा घेउन अवतरली. महाराष्ट्रात समता, स्वातंत्र व बंधुत्वाची प्रेरणा देणारी शाहिरी चळवळीतून आली. एका हरहुन्नरी कलावंताच्या आंतरिक उद्रेकातून त्यांचे पोवाडे आले. लावणी पोवाडे, कटाव, झगडे, गीते व लावणीतील निखळ श्रृंगार नाकारून लौकिक विषय पेरत जनआंदोलनाचा आधार घेउन गर्दीचे मानसशास्त्र शोधून त्यातील सत्व मांडले. लोकनाटयाच्या जनकत्वाचा मान अण्णाभाऊकडे जातो. अण्णाभाऊ मांग जातीत जन्मलेले, कुठल्याही ज्ञानाची, शिक्षणाची परंपरा इथल्या समाजाने त्यांना लाभू दिली नाही. त्यामुळे कष्ट, दारिद्रयाचा परंपरागत वारसा सांभाळत दलित, शोषित, पिडीतांना माणूस म्हणून ताठ मानेने जगायला शिकविले. ४९ वर्षाच्या आयुष्यात कथा, कादंबरी, लोकनाटय, पोवाडा, छक्कड, नाटक, प्रवासवर्णन, चळवळीची गाणी असे ७७ च्या वर साहित्य निर्माण केले. मांग, मांगगारूडी, डोंबारी, वंजारी, रामोशी, चांभार, कोळी, महार, वेठबिगार, धनगर, जीनगर, तमासगीर, कामगार, वेश्या यांच्या वेदनेतील आक्रोश जीवंत केला. उत्तम बंडू तुपे, ना. चं. कांबळे, माधव गादेकर, शिवा कांबळे, चंद्रकांत वानखडे, खुशाल खउसे, इ. साहित्यिक साहित्याच्या रूपाने समाजात नवविचारांची पेरणी करीत आहेत.

संशोधन समस्या

मातंग जाती-उपजातींचा सामाजिक, सांस्कृतिक व वाङ्मयीन जीवनाचा अन्वयार्थ जाणून घेणे ही समस्या डोळ्यासमोर ठेऊन सदर विषयाची निवड शोधनिबंधासाठी करण्यात आली आहे.

संशोधन पध्दती

कोणताही लेखक हा समाजाचा एक अंगभूत घटक असून तो समाजात घडणा-या घडामोडीकडे अतिशय बारकाईने पाहत असतो. तसेच त्याच्यावर सभोवतालच्या वातावरणाचा प्रभाव पडत असतो. म्हणून सदर विषयाच्या अभ्यासासाठी समाजशास्त्रीय व वर्णनात्मक पध्दतीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे.

निष्कर्ष

१ भारतीय समाज रचनेत मातंग जात ही प्राचीन इतिहास लाभलेली जात असून इथल्या सामाजिक, सांस्कृतिक, वाड्मयीन जीवनावर त्याचा प्रभाव आहे.
२ कुलपरंपरेने चालत आलेले रूढी, परंपरा, गायनकला, संगीतकला यात ही जात निष्णात असून अनेक शाहीर, लोककलावंतानी ही कला समृध्द केली.
३ श्रमसंस्कृतीची पूजा करणा-या या समाजाचा इतिहास हा श्रमीक संस्कृतींच्या सेवेचा मुलाधार आहे.
४ तमाशा, लोकनाटय कलेत या समाजाचे मोठे योगदान असून अनेक दिग्गजांनी ही कला महाराष्ट्राच्या घराघरात पोहोचविली.
५ भाऊबापू नारायणगावकरांपासून तर अण्णाभाऊ पर्यंत सर्वांनी लोककलेचे क्षेत्र अभिनयातून व लेखणीव्दारे समृध्द केले. त्यांची कला आजही महाराष्ट्राच्या कला प्रातांत वेगळा चेहरा घेऊन जिवंत आहे.

संदर्भसूची

१ मांग आणि त्याचे मागते - डॉ. प्रभाकर मांडे, गोदावरी प्रकाशन ,औरंगाबाद
२ गावगाडा - त्रि. ना. आत्रे, वरदा प्रकाशन,
३ महार-मांग संबंध - पी. बी. सोमवंशी
४ महाराष्ट्रातील मातंग समाज - करूनेश डोलारे, मार्ग प्रतिष्ठान, पुणे १९९१
५ अण्णाभाऊ साठे संदर्भग्रंथ - आसाराम गायकवाड, झेप प्रकाशन, नाशिक
६ मातंग समाज स्थिती आणि गती - डॉ. दिलीप अर्जुने जालना,२००६
७ रंगबाजी - रूस्तुम अचलखांब, निर्मल प्रकाशन, नांदेड,१९९२

B. T. Ambhore
Associate Professor , Department of Marathi , Sri Shivaji Arts & Commerce College,
Amravati Dist. Amravati.

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- ✶ International Scientific Journal Consortium
- ✶ OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net